

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Judges in a web of normative orders: judicial practices at the Court of First Instance Tunis in the field of divorce law

Voorhoeve, M.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Voorhoeve, M. (2011). Judges in a web of normative orders: judicial practices at the Court of First Instance Tunis in the field of divorce law.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Samenvatting

Rechters in een web van normatieve ordes. Rechterlijke praktijken aan de rechtbank Tunis op het gebied van echtscheiding

Sinds de invoering van de Tunesische familiewet in 1956 houdt een fascinerende discussie over *rechterlijke praktijken* de Tunesische doctrine in haar greep. Tunesische juristen betogen dat deze wet, die in hun ogen zeer 'progressief' is, onvoldoende geïmplementeerd wordt door rechters. De auteurs stellen dat de Tunesische rechtspraktijk kan worden gekarakteriseerd als 'rechtspluralistisch', daar rechters volgens hen naast wetgeving 'sharia' en 'gewoonterecht' toepassen. Aan de andere kant wordt in een aantal meer recente artikelen betoogd dat de auteurs een zekere 'ontwikkeling' ontwaren, in de zin dat rechters de grondwet en internationale verdragen toepassen om de wet op een 'vernieuwende' manier te interpreteren. Bovendien betoogde een specifieke auteur, Sana Ben Achour, dat de feminisering van de rechterlijke macht heeft geleid tot een gender-neutrale rechtspraktijk op sommige rechtsgebieden binnen het familierecht.

Deze discussie toont een grote belangstelling onder Tunesische juristen voor wat *rechters* doen met wetgeving op het gebied van het familierecht. Het is in het licht van dit debat dat deze studie kijkt naar recente praktijken van rechters op het gebied van het familierecht. Hierbij dient de Rechtbank Tunis als *case study*, en concentreer ik me op het gebied van echtscheiding. Ik zal proberen om uit de

praktijk van deze rechtbank af te leiden welke *normen* worden bevestigd door deze rechtbank, en welke *rechtsbronnen* er worden toegepast. Dit zijn de twee hoofdvragen. Subvragen die hiermee verbonden zijn, stellen mij in staat om uitlatingen in de Tunesische doctrine te verifiëren of althans te nuanceren. De subvraag die kan worden behandeld bij de zoektocht naar de *norm* betreft de vraag of vrouwelijke rechters er inderdaad een gender-neutrale rechtspraktijk op nahouden; deze vraag kan worden beantwoord omdat de Familiekamers aan de rechtbank Tunis uit uitsluitend vrouwen bestaan. Subvragen die kunnen worden behandeld in verband met het onderzoek naar de *rechtsbronnen* zijn de volgende: (1) hoe verhouden rechters zich tot wetgeving? (2) hoe verhouden rechters zich tot 'sharia'? (3) hoe verhouden rechters zich tot 'gewoonterecht'? (4) bevestigen mijn gegevens het bestaan van een 'ontwikkeling', in de zin dat rechters de grondwet en internationale verdragen toepassen?

De empirische gegevens voor dit onderzoek bestaan uit vonnissen, de observatie van verzoeningszittingen, en interviews; alle gegevens dateren uit 2008 en 2009. Om te onderzoeken welke normen echtscheiding organiseren aan de rechtbank Tunis, en welke rechtsbronnen er worden toegepast, gebruikt deze studie de *bottom-up* benadering. Wat betreft de normen houdt deze benadering in dat ik normen afleid uit de *praktijk* van een bepaalde instelling (de rechtbank), in plaats van, bijvoorbeeld, de wetgeving. Wat betreft de rechtsbronnen houdt de *bottom-up* benadering in dat, om te onderzoeken welke bronnen worden toegepast, ik kijk naar welke

bronnen de rechtbank *inroept*, in plaats van dat ik bijvoorbeeld de normen die de rechtbank uitvaardigt vergelijk met mijn interpretatie van wat 'sharia' en 'gewoonterecht' is. Dit heeft als belangrijke consequentie dat ik alleen inga op bronnen als 'wetgeving', 'sharia' en 'gewoonterecht' indien en voorzover de actoren in deze studie hieraan refereren.

Dit proefschrift is opgebouwd uit zes hoofdstukken, een inleiding en een conclusie. Hoofdstuk 1 beschrijft de context van het Tunesische juridische debat. Hoofdstuk 2 geeft een overzicht van de echtscheidingsprocedure aan de rechtbank Tunis. Hoofdstukken drie, vier en vijf beschrijven de gegevens die betrekking hebben op de drie soorten echtscheiding die ik bij de rechtbank heb waargenomen: echtscheiding met wederzijds goedvinden, echtscheiding zonder grond en echtscheiding op grond van schade. Hoofdstuk zes beschrijft de gegevens ten aanzien van de gevolgen van echtscheiding voor wat betreft de kinderen die bij een echtscheiding betrokken zijn.

Het proefschrift trekt de volgende conclusies. Voor een overzicht van de normen die bevestigd worden door de rechtbank alsmede de rechtsbronnen waar die normen op zijn gebaseerd, volsta ik met een verwijzing naar het proefschrift zelf. Met betrekking tot de subvragen zijn de conclusies als volgt. Ten eerste, het materiaal toont dat de stelling dat voruwelijke rechters op een gender-neutrale manier rechtspreken genuanceerd moet worden: hoewel dit wordt bevestigd voor zover het gaat om het *recht* op echtscheiding (zij het dat sommige gronden om

echtscheiding op grond van schade te bemachtigen sterk sekse-afhankelijk zijn), zijn de praktijken met betrekking tot de financiële gevolgen van echtscheiding alsmede de gevolgen ten aanzien van de kinderen sterk seksegerelateerd. Ten tweede, de stelling dat rechters de wetgeving niet hebben geïmplementeerd moet worden genuanceerd omdat echtscheidingsvonnissen wel degelijk verwijzingen naar de wet bevatten. Maar een deel van de beslissingen die worden genomen op het gebied van echtscheiding worden inderdaad niet met een verwijzing naar de wetgeving onderbouwd, zoals beslissingen over onderhoud tijdens de wachtperiode. Ten derde, het standpunt dat rechters 'sharia' toepassen om wetgeving te interpreteren wordt tot op zekere hoogte bevestigd door de empirische gegevens, maar moet sterk worden genuanceerd: de meerderheid van de vonnissen bevat geen enkele verwijzing naar de sharia. In die zaken waar rechters schijnbaar wel 'sharia' of hun interpretatie daarvan toepassen, kan niet worden gesteld dat zij deze normatieve orde toepassen *in plaats van* de wet, het gaat hooguit om een aanvulling van de wet, in de ogen van de rechters. Ten vierde, dat 'gewoonterecht' zou worden toegepast samen met of zelfs in plaats van de wetgeving wordt niet bevestigd door het materiaal, aangezien de rechtbank niet naar gewoonte verwijst om een norm te onderbouwen. Integendeel: in verzoeningszittingen heb ik waargenomen dat rechters juist normen bevestigen die *afwijken* van normen die leven onder de justitiabelen. Ten vijfde, de stelling dat meer en meer rechters de grondwet en internationale verdragen toepassen wordt evenmin bevestigd door mijn gegevens: ik ben geen enkele verwijzing naar deze bronnen tegengekomen, al is er één

vonnis waarin de rechtbank indirect verwijst naar fundamentele rechten, namelijk het recht van de vrouw op 'waardigheid' en 'onschendbaarheid van het lichaam'.